

GEROME NICOLAS DELA PEÑA

Si Gerome Nicolas Dela Peña ay kasalukuyang guro sa Filipino at Panitikan sa Manila Tytana Colleges at De La Salle University – Manila. Kasalukuyan siyang mag-aaral ng PhD Malikhaing Pagsulat sa Unibersidad ng Pilipinas – Diliman.

Siya ay awtor ng walong (8) aklat ng sanaysay at tula, kung saan ang pinakabago rito ay pinamagatang *Ang Sabi Mo, Ang Sabi Ko*, isang koleksiyon ng mga tula na inilathala ng 8letters Bookstore and Publishing. Ang ilan sa kaniyang mga akda ay nailathala na rin sa *Liwayway magazine*, *Ani Anthology* ng Cultural Center of the Philippines, *Tomas Journal* ng University of Sto. Tomas, at sa *The Loch Raven Review*.

Ang kaniyang aklat na *Suong: Mga Aporismo ng Paglusong at Pagsulong* ay itinanghal na Finalist sa 40th National Book Awards – Nonfiction Prose Category na pinangunahan ng National Book Development Board at Manila Critics Circle.

SWITCH

Isa lang ang pangarap ko. Sana pagkagising naming dalawa isang umaga, magkapalit kami ng mga katawan.

Pero sana lang din, hindi simpleng pagpapalit na gigising ako sa kama niya at siya naman ang sa akin. Sana gumapang din sa buo niyang pagkatao ang kabog ng aking dibdib, kung paanong halos mawasak ito sa panahong labis ang pananabik sa pinanonood na pelikula o anime series, o sa mga sandaling biglang-bigla'y maiisip ko ang unang beses na inamin ko sa kanya na gusto ko na siya—isang gabi ng Mayo. O, madaanan niya ang buong-buong thought process ko, paano ko dinaranas ang lahat ng mga laman ng isip, tinutupad ang mga responsibilidad, at nangangarap ng mas magandang bukas, higit sa kasalukuyang nararanasan o tinatanganan.

Kung mangyayari ang switch na ito, iniisip kong hindi naman magiging sobrang disaster, dahil hindi naman ibang-iba ang brain composition/characteristics ng mga babae at lalaki batay sa mga pag-aaral. Hindi rin naman puwedeng balewalain ang mga pagkakaiba, lalo na't alam nating kumplikado ang reproductive system. Baka magkawindangan kahit sa simpleng, paano kung naiihi na kami? Iyon ang matinding alalahanin. Isa pa, ang hormonal balance ng bagong katawan ay maaaring makalito nang todo sa aming mga isip, at siyempre, nakaaapekto ang hormones sa ating proseso ng pagtanggap o pagtangi sa emosyon.

Ang worry ko, paano kung hindi lang simpleng body swapping o switching ang mangyari? Paano kung with matching time travel? Hindi lang masisira ang ritmo ng kaniyang dati nang

brain and body functions, makaramdam siya ng mga emosyon na hindi niya inaasahan?

Paano kung magising siya sa panahong nagmamadali kaming mag-oplan dikit ng mga polyeto sa gilid ng Pasig Simbahan habang nananawagan kami ng No to Tuition and Other Fees Increase (No to TOFI), sa lokal na pamantasan kung saan ako naglingkod bilang university student council president noong 2015? Paano kung sa oras na hinihintay ko ang mga kuwento ng aking nanay (na isang single mother) sa pag-uwi galing sa maghapon pagtatrabaho sa Burger Shake business ng tito ko sa Mandaluyong? Actually, hindi lang naman ito simpleng idea ito ng wishful thinking. Nangyari itong “pangarap” na ito dahil lagi niyang nababanggit na parang ang kakaiba naman ng pag-ibig ko, na parang ang hirap i-digest. Ako rin tuloy mismo, napaisip. Ganito ba ako tuwing nagmamahal? O sa kaniya lang ako nakararamdam nang ganito?

Kung ako ang pipili, sana magising siya sa panahong inaayos ko ang insurance claim ng isang estudyanteng nagkaroon ng brain aneurysm. Iyong nanay, nang datnan ako sa loob ng council office, basang-basa ng luha ang mata. Baka makatulong kahit paano, sabi ko, kahit alam kong kulang na kulang ang 20k na premium na puwedeng mai-offer sa ilalim ng nasabing insurance. Napakalaki ng gastos mabuhay at magpaaral ng anak, pati pala hanggang kamatayan, talagang struggle pa rin. Kung magpapalit kami at gigising siya sa katawan ko, dito ko siya sa bahaging ito ng buhay ko nanaising dalhin: halos duruin ako ng mundo kung paano maging napakaliit, maging sobrang helpless, mabasag ang labis na ideyalismo sa pagiging student leader na kinasanayan nang para lamang sa konsiyerto at tree planting activities.

Inireklamo lang naman namin sa Office of the Ombudsman ang pangulo ng unibersidad. Nalaman kasi namin ng kaibigan ko (na sinundan kong pangulo ng konseho) na hindi pala naire-remit ng school admin ang supposedly payment para sa accident at death insurance ng mga mag-aaral sa loob ng maraming taon! Posturang-postura, parang naka-babalgam ang nguso sa pagkapula, humarap siya sa amin sa grievance room ng Ombudsman nang kumpleto ang mga papel. Hindi kami makapaniwala. Halos takasan kami ng sariling paghinga. Paanong nangyari na sa loob lamang ng ilang araw, mas makinis pa sa final revised version ng thesis ng isang PhD student sa UP ang records ng kanilang paghuhulog... and take note, nagmukhang scratch papers ang dala naming mga dokumento. Nagmukhang galing Recto. Galit na galit kami at alam naming may nangyaring hokus pokus. Sabwatan. Pera? Wala namang ‘di kayang baligtarin ang pera. Pero ang galit namin, nauwi sa pananamlay nang makita naming gamit-gamit nila ang official vehicle ng school, ang napakalaki’t napakakulay nitong logo sa katawan ng van, at kami—uuwing palipat-lipat ng biyahe sa jeep, LRT, at tricycle. Walang imik kaming babalik ng Pasig nang walang ibang salitang nasa isip kundi “talunan.”

Pero ngayong iniisip ko ito, simpleng gusto ko lang ba magpa-impress na kesyo ganito ako noon, “prinsipyado” at committed, at ganito ang nararamdaman kong paghanga o pag-ibig sa kanya, kaya ko gusto mangyari ang swap? Oo, maaari. Pero mas gusto kong makilala niya ako at ang pinagmulan ko. Ang lahat ng frustrations ko. Ang lahat ng mga pangarap ko. Nararamdaman daw iyon ng kaluluwang lumilipat sa bagong katawan, kaya masarap ding isugal iyon kahit paano. Ilang beses ko kasi siyang

napapansin na parang nagugulat kapag sinasabi kong ang tindi rin minsan ng ragasa ng anxiety ko, literal na when it rains, it pours; kahit pa sa labis nang pagiging palatawa't palabiro ko, batid kong hindi alam ng marami na marami din akong pinapasáng problema at pasakit sa buhay. At hindi lang ito simpleng lesson sa empathy na madalas nating marinig sa ating mga guro na “ehem, okay class, ilagay natin ang mga paa natin sa sapatos ng iba at tiyak maiintindihan natin sila.” Eh, hindi lang naman sapatos, paano ang damit na isinusuot, pagkain, at inumin sa araw-araw, at mga taong nakasasalamuha? Lahat din naman ito ay mahahalagang elemento ng buhay at pag-iral ng taong gusto nating makilala, ‘di ba?

HAKBANG

Hindi nahirapan ang mga nasa youth sector ng Anakbayan Pasig na i-recruit ako sa kanilang mass org. Una akong namulat sa Tanggol Wika (Alyansa ng mga Tagapagtanggol ng Wikang Filipino) dahil nga sa una, Filipino major ako noon sa kolehiyo. Tanda ko, 2014 July o August ata, nagkaroon ng isang malaking pistang protesta. Sa tapat ng CHED office sa Diliman, inihagis ng hanay ni Prof. Jonathan Geronimo ng UST, maging ng mga guro sa DLSU-Manila, ang isang gawa-gawang kabaong mula sa plywood (pero malaki at mabigat din sa tantiya ko) na may naka-print na “WIKANG FILIPINO.” Hindi ko alam kung likha ng mga estudyante o ng mga guro, pero magkahalong tawa at kaba ang nararamdaman namin noon. Hindi umepek sa unang hagis, sigawan ang mga tao. Na parang mas nangibabaw ang gigil dahil mataas ang gate ng komisyon. Hindi maipinta ang mukha ng mga guwardiyang nagbabantay kung matutuwa ba silang epic fail ang unang tangka ng nagpoprotesta, o maiinis dahil parang mas umugong pa ang mga panawagan ng mga guro, mag-aaral, manunulat, at manggagawang pangkultura na nasa labas.

Kitang-kita ko kung paanong lumundag ang kabaong sa matikas na pagkakatindig ng gate ng CHED na parang isang kabayo sa mga eksenang pampelikula ni Lito Lapid. Sa mga mata ko’y huminto ang oras habang nakatingala kaming lahat na bumaybay sa hangin ang úbod at simbolismo ng aming ipinaglalaban; na dapat sana’y bagay na batid na ng lahat; lalong-lalo na ng mga de-kurbatang “intelektuwal” na nasa kabilang bahagi ng tarangkahan: ang halaga ng wikang pambansa.

Naging sunod-sunod ang mga pangyayari para sa pagiging bahagi ko ng nasabing youth org: educational discussions, meetings, pakat sa rally, at iba pa. Hindi naman kasi malayo ang usapin ng wika sa iba pang problema ng ating bayan. At naiisip ko, kung ma-a-activate man ang aming switching sa panahong ito, higit pa niyang magagampanan ito kaysa akin—lalo pa’t mas siya ang organisado sa aming dalawa—matalas sa detalye, matinik ang disiplina, at hindi nagsasayang ng oras. Kitang-kita ko ito sa kung paano niya ginagawa ang trabaho niya sa paaralan kung saan kami parehong nagtatrabaho. Ang kaniyang genuine care and concern sa mga tao, ang respeto ng mga nakapaligid sa kaniya. Kahit pa sabihing hindi siya iyong tipong kaibigan ng lahat, dahil nga tahimik lamang siyang tao, subalit kung lalapitan siya’y tiyak na laging may extra mile siyang gagawin para makatugon sa abot ng kaniyang makakaya, at take note, sa kabila ito ng kaniyang sandamakmak na workload. Hindi lang niya kasi simpleng tinitingnan ang problema bilang problema, mas hamon ang nagiging pagbasa niya rito para sabihing matatapos din ang lahat. May matututuhan din kung maisasakatuparan. Sa tingin ko, mas siya ang embodiment ng pagiging isang “aktibista”, sapagkat sa totoo’y ’di ko matawag ang sarili ko sa ganoong pagbabansag. Masyadong mabigat na taguri para sa akin.

Unang beses akong pinagsalita sa mic sa isang converging point papunta sa Mendiola. Bandang Anonas, QC ’ata ito. Nanibago ako kasi kaiba sa kinasanayang pagsasalita sa harap ng mga kapwa-estudyante at kaguruan, ang mga kaharap ko ngayon, mga manggagawa. Hindi ko alam kung saan-saan at ano-anong unyon o alyansa sila kabilang, pero kami, galing sa Kilusang Mayo Uno

(KMU) kung saan nakaugnay ang Anakbayan Pasig. “Nakikiisa po kaming mga nasa hanay ng mga mag-aaral sa ipinaglalaban ng mga manggagawa,” pambungad ko at halatang-halata ko mismo sa sariling boses ang pananakmal ng kaba.

Iba ang ningning sa mata ng mga manggagawang nakasama namin noon. Kahit pa sabihing marami sa kanila ay posibleng um-absent (dahil ‘di naman lahat ay pinapayagan ng management), pagod pa sa maghapon pagtatrabaho sa araw bago ang takdang panahon ng pagkilos, at iba-iba pang personal na dahilan, hindi puwedeng ipagpaliban ang pinakadakilang araw ng mga manggagawa. Ang mga nasa worker at labor unions, nasa unahang hanay. Ang paliwanag ng mga nakatatandang kasama, sila ang dapat na tumatangan ng pagtindig sa frontline ng paglaban para sa kanila mismong sariling karapatan. Kailangang malinaw iyon, upang maiwasan ang mga naiinterbyu ng midya na “isinama lamang po kami,” “hindi po namin alam,” at iba pa. Hindi man talaga kailangang-kailangan at iba-iba tiyak ang partikularidad sa bawat unyon, sa prinsipyo’y bunga dapat sila nang maraming mga ED. Malinaw ang paggagap sa pambansa at lokal na mga isyu, ang politikal at pang-ekonomikong estado ng bansa sa kasalukuyan; at kulminasyon na lamang ang mga gawaing tulad ng Mayo Uno. Sunod naman sa hanay ang mga magsasaka, kababaihan, kabataan o tinatawag ding YS o youth sector, teachers, at iba pa. Iba-iba man ang bitbit na isyu, kani-kaniyang sektor man, malinaw na mahalaga ang pakikiisa sa laban ng mga manggagawa lalo na at higit na tumataas ang mga bilingin, at hindi naman kailanman nakasabay ang sahod. Walang pinipiling sektor, edad, kasarian, o hanapbuhay ang kahirapan. Tawa na lang ang maaalala kong itutugon namin sa

isang YS na pumiyok habang sumisigaw ng “Sahod itaas, presyo, ibaba!”

Basta laging ang mga manggagawa ang nasa harapan. Kaya kami, kahit pa technically ay nasa YS, kasama na kami sa unahan. Pagiging manggagawa rin naman ang tahak namin, makapagtapos man kami o hindi sa pag-aaral. Patibayan ng tuhod at dibdib. Hindi lang init, usok, alikabok ang puwede mong kaharapin, kundi posibilidad na mapalo ka ng batuta, ipitin sa pukpok ang paa mo ng shield ng pulis, mabasâ ka ng tubig na bumbero na kung mamalas-malasin, makati sa balat dahil may kung anong kemikal ata ang inihahalo ng mga ito para dalain ang mga manggagawa. Subalit ibang klase ang ‘di maipaliwanag na bagabag kung mapiktyuran ka at maipalabas sa TV, mapanood ng mga tito’t tita mong tsismosa. “Paano nang pag-aaral ni Gerome, namumundok ang mga iyan, sa una aakitin ka sa matatamis nilang mga salita...” At madalas, madaling madaig ang mga magulang ng ganitong takot at agam-agam kaysa anumang paliwanag hinggil sa isyung panlipunan. Natural instinct at play. Isa pa, highly economic din. Ito naman ang puno’t dulo ng lahat. Ako ang aasahang tutulong sa pamilya. Panganay eh. Kaya talagang hindi ako pumupuwesto sa kadalasang pinipitikan noong mga taga-ABS at GMA, doon lang ako sa mga kasamang nasa alternatibong midya (na di naman nila binabasa o pinanonood). Mahirap na’t baka mahagip ng camera o may makapagsumbong. Mas matindi ang pakikibakang haharapin pag-uwi.

Kung maimamahika ang inaasam-asam kong pagpapalit namin, at malas-malasin, malamang mangyari habang idinidikit ko, kasama ng ilang kapwa-estudyanteng nasa AB Pasig, ang mga

polyeto o printed publication materials hinggil sa nakaambang pagtataas ng matrikula at iba pang bayarin. Hindi naman sa ayokong dito niya ako datnan, masyadong kumplikado lang ang panahong ito sa akin. Pero sa haka'y naisip kong puwede rin nga, dahil literal na adrenaline at ang dami-dami ko ring danas dito na hanggang ngayo'y bitbit-bitbit ko.

Ako ang noo'y kaisa-isang representante ng mga mag-aaral sa Board of Regents bilang pangulo ng university student council ng lokal na pamantasan sa Pasig, at unang araw pa lang na malaman naming nagtatangka ang pamunuan ng taas-matrikula, walang katapusang pulong at pagpaplano ang aming ikinasa bilang tugon dito. Konsultasyon sa mga kapwa-mag-aaral at organisasyong kinabibilangan nila, na alam namin na ang mga magulang ay pawang mga nasa manggagawang uri din ng aming lungsod: traffic enforcer, tindera sa Pasig Mega Market, staff sa city hall, maliit na negosyante, miyembro ng TUPAD, etc. Malaking bagahe ito kung magkakataon, kaya naman isang gabi, matapos ang serye ng mga liham at official statements na hindi pinansin ng school admin, sobrang dami mang daga sa dibdib, naisip naming ipaalam sa komunidad ang nangyayari sa loob ng pamantasan. OD o Oplan Dikit ang napiling pamamaraan, dahil unang-una, 'di ito maise-censor sa internet (nakailang report at black propaganda ang kalaban at kanilang mga kasapakat na guro sa mga lehitimong panawagang ipinadaraan namin sa social media) at mas mailalapit sa mga taong dapat na makabasa. Sa isang dekada't kalahati noong kasaysayan ng aming pamantasan, unang beses pa lamang ito na may organisadong protesta na isinagawa ng mga estudyante.

Bandang mga alas-nuwebe ng gabi, sa bahay ng isang kasama, matapos makapaghapunan ay nagluto na ng gawgaw. Matindi ang halakhakan namin kasi nang inilabas namin ang gawgaw at naglakad patungo sa komunidad sa tabi ng aming paaralan, mainit pa ito. Pabiro ko ngang sabi na pati pandikit, battle mode ha. Kumukulo-kulo pa talaga. Inilagay ito sa lumang lalagyan ng Boysen, at tinakpan nang mahigpit. Pagdating sa Pasig Simbahan, unang nagsampol ng dikit ang isa kong kakolektib. Educ din, Elem ed ang major. Mas matanda sa akin ng 3 o 5 taon, pero noon lang nakabalik sa pag-aaral dahil sa dami ng responsibilidad sa pamilya.

Kitang-kita ko kung paanong sisiw na sisiw sa kaniya nang hawakan sa kaliwang kamay ang panawagang ididikit, at sa kanan nama'y sumawsaw ng pamahid gamit ang lumang brotsa. Lumapat ang papel na nagkakanlong ng aming protesta sa batong poste sa gilid ng katedral ng Pasig. Isang hagod paitaas, isang hagod din paibaba, saka maghahanap ng iba pang papahiran. Mararamdaman din kaya ng babaeng iniibig ko ang eksaktong pananabik at pagbilis ng tibok ng puso, nang masaksihan kong tila ang poste at ang polyeto'y naging isa? Na tila'y isang tatô, hindi, unang bordadong tatô ng mukha ng mahal sa buhay sa dibdib ng isang sinasaklob ng pangungulila? Na sa wakas, naiguhit na namin ang unang hakbang sa reyalisasyon ng aming mga hinaing, ang mailapit ito sa mga kapwa-Pasigueño na magdaraan sa gilid ng simbahan sa mga oras na iyon hanggang mag-umaga—na posibleng mga magulang, tagapangalaga, kapatid, o kamag-anak na tumutuwang sa aming mga mag-aaral na maapektuhan ng panukalang pagtataas ng mga bayarin? Manginginig din kaya ang aking kamay (sa kaniyang

patnubay) nang siya naman ang atasang magdikit ng isang polyeto sa isang batong poste rin malapit naman sa city hall? Ang pagtigas ng mga binti nang biglang may humintong police mobile malapit sa aming puwesto? Ang pagpigil sa hininga habang dahan-dahang kumakalas sa mga kasama? Napakahaba ng gabing iyon. Hindi ako agad nakatulog.

Kinabukasan, maugong na sa loob ng pamantasan na inutusan ang mga guwardiya ng school, hindi para magbantay at seguruhin ang seguridad ng mga mag-aaral sa loob, kundi para magtanggap ng mga in-OD namin sa komunidad. Tinawanan lang namin ang mga nangyari, ang adrenaline na kaakibat ng “misyon” na iyon. Ang hapo, hingal, sigawan, at kantiyawan matapos ito. Pero nang sumalang na muli sa pagpupulong para tasahin ang mga nangyari, ang seryoso ng mata ng bawat isa, na parang sinasabing lagi’t lagi ring may tugon ang kaaway sa bawat naming pagtatangka. Gusto ko siyang magising sa katawan ko sa mga panahong ito para maipakita’t maipakilala sa kaniya kung bakit hanggang ngayon, mahalaga sa akin ang pagsusulat, ang pagtatala ng ganitong bahagi ng kasaysayan, at ang tungkulin ng pagmumulat na kaakibat nito, kahit pa batid kong hindi na rin sa kaniya bago ang mga ganitong naratibo, dahil sa kaniyang trabaho at adbokasiya.

Ang mga tanong na posibleng nanahan sa aming mga isipan noon: ano na ang sunod nating hakbang?

HULAGPÓS¹

Mga bata pa lamang kami ay talagang magkasama na kami ni Matt, at malaking factor doon ang pagiging magkapitbahay namin, dalawang bahay lang ang pagitan. Kay Matt ko unang natutuhan ang idea't aplikasyon ng pagsisikreto, na turo sa akin ng nanay ko. Hindi daw dapat lahat, sinasabi o isine-share sa iba, lalo pa't hindi naman natin kuwento. Dagdag pa ang golden rule na kahit simpleng pag-offend lang sa nararamdaman ng iba ay hindi na mabuting bagay, na talagang hindi dapat ginagawa ng isang bata. Ampon si Matt, at noong mga pito o walong taon pa lamang kami, alam ko nang kahit magsuntukan/magbangasan kami sa pikon sa larong pogs, batuhan matapos magkaseryosohan sa basketbol, magsiraan ng laruan, maghampasan ng kung anumang madampot ng kamay, hinding-hindi dapat mahulog sa dila ko ang salitang iyon.

Madalas, kami ang magkakalaro nina Matt. Siya, ako, at ang pinsan kong si Joshua. Kami kasi ang magkakaedad o at least, nasa same age range sa mga batang lalaki sa kapitbahayan. Iyong mga kuya-kuya namin, iba-iba na ng trip at usapan. Kung hindi Counter Strike o rambulan sa Manggahan High School, babae. May mga crush-crush din naman kami, at napagkukuwentuhan din namin ito (na minsan nga'y nagkakagulatan dahil iisang babae lang sa school), pero 'di umaabot sa mga usapang regla, "puwestuhan"

¹ png

paglayà sa pagkakatali : HAGPÓS, LAGPÓS

tákas o pagtakas : HAGPÓS, LAGPÓS — pnd hu·mu·lag·pós, ma·ka·hu·lag·pós

UP Diksiyonaryong Filipino

kapag wala ang mga magulang ng mga ito, o abangan sa labas kapag may pumoporma o umaaligid sa mga natitripan nila.

Dagdag pa, na umaga pa lang bumibiyaha na ang mommy ko mula sa amin sa Pasig patungong Mandaluyong kung saan siya nagtatrabaho bilang staff sa Burger Shake business ng tito ko. Matindi ang trabaho. Tinda, luto, at siyempre, malalang inventory pagkatapos. Walang kapa-kapatid, lalo na kung side ng tito ko, talagang hindi magaan ang trabaho. Ito ang nagpamilyonaryo sa kanila. Malakas ang puwesto dahil malapit sa JRU at early 2000s iyon, kasagsagan ng tumataginting na bilang ng enrollees sa nasabing unibersidad. Dagdag pa na may mga branch na rin kalaunan sa mga iba pang malalapit na mga pamantasan. *Kaya naman gigising akong wala na siya, matutulog akong wala pa rin siya.* Ibinibilin lang ako sa lolo ko na siya nang nagpalaki sa akin. Ang hindi ko malilimutan sa kuwento ng mommy, kung paanong hindi na makatao ang trato ng tita ko, asawa ng tito kong may-ari ng burger shake stand, sa mga “katulong” nila. Pagtuntong pa lang ang mga ito sa gulang ng pagiging mga binatilyo at dalaginding ay iniisip nang papuntahin sila sa Maynila, mula sa kanilang probinsiya sa Masbate (kung saan galing din ang tita ko, na ang unang trabaho rin dito sa metro ay pagiging kasambahay).

Dahil nga bata, mga ‘di napag-aral, napakadali lang ng mga ito kontrolin. Takutin. Paghigpitan. May sarili lang silang lugar kung saan lang kakain, at hindi kailanman pinasasabay sa pagkain ng pamilya. Pinasasahod nang mababa, kinokontrol pati ang mga ligaw-ligawan, kahit pa umabot na sila sa hustong gulang. Iniisip ko, dahil ba pinasasahod sila, nabibigyan ng libreng tirahan, sapat-sapat nang dahilan ang mga ito para ilagay sa palad ang kanilang

mismong mga buhay? Tuloy, kahit si Matt na sobrang kumportable na sa amin, kapag bumibisita sa bahay namin ang tita kong iyon, nagkukusa nang damputin ang tsinelas palabas. Babalik na lang daw.

Kahit pa bungalow lang ang bahay nina Matt, malaki ang space at masasabing kahit paano, magaganda ang mga gamit. Malinis din at talagang amoy na amoy ang Star Wax sa bawat naming paglalaro doon. Nagsa-Saudi kasi ang adoptive father ni Matt, si Mang Lino. At naiisip ko na nang dahil doon, kina Matt kami madalas maglaro. Siya ang may basketball ring, bola ng Spalding, at oo, Spalding! Big deal sa akin ang brand ng bola kahit noon pa. Hindi kasi ito ganoon kagaan o kabigat, saktong-sakto lang. Smooth lang i-shoot. Matalbog din ito. Hindi rin masakit sa tenga ang tunog kapag idinidribol. Iyong nagagamit kasi namin ng mga pinsan ko na bolang galing Pasig Palengke, mga tig-150 pesos, matalbog. Mga dalawang dangkal na lang, abot na sa bubong nina Matt. At ayoko nu'n. Hindi kasi ako katangkaran at nahihirapan akong patalbugin ang bola bago mag-lay up o reverse shot, laging nakahuhulagpos sa kamay, lagi kong nabibitiwan. At sa hindi ko maipaliwanag na dahilan, hindi ko gusto ang ganoong pakiramdam.

Kaya naman isang umaga, sa 'di ko na rin maalalang dahilan, hindi namin gamit ang bola ni Matt, at wala kaming nagawa kundi pagtiyagaan iyong bolang ayaw ko. Si Matt, kahit pa sabihing halos pareho ko naman ng tangkad, batak na batak namang maglaro. Noon kasi, dahil sa husay ng guro ko sa TLE na si Sir Navales, nahikayat akong maglaro naman ng table tennis matapos ang ilang hapon ding panonood sa pagko-coach niya sa mga kapwa ko mag-aaral sa elementary. Doon natuon ang oras ko. Dahil wala nang

praktis, at naiinis nga sa bolang gamit, tinambakan ako ng isang buwan (tawag namin ito sa tambak na halos higit sa 30 puntos, o sabihin pa, halos ‘di na mabilang) ni Matt. Pikon na pikon ako. Maya’t maya ang pag-iling at pagpalatak. Ilang beses akong sumusubok na umiskor pero bukod sa sobrang talbog, madulas din ang bolang iyon. “Kalbo naman itong bola!” sigaw ko sa tuwing maaagawan o maa-out of bounds ito. Siguro sa mura kong isip, galit ba ako o naiinis dahil tinambakan ako, ‘di ako makaporma, masyado siyang maliksi, kabisado niya ang ring kasi nga siyempre, sa kaniya ito, o naiinggit lang ako sa katotohanang kahit pa ampon siya, at least siya, may tatay.

Maaalala kong bigla ang usap-usapan ng mga matatanda na sa ampunan daw, hinanap talaga ng mga nag-ampon kay Matt ang kamukha ni Mang Lino...at totoo! Hawig sa mata, kapal ng labi, katamtamang tangos ng ilong, at ‘di kaputiang balat. Pareho pa ng tindig at porma, para talagang pinagbiyak na bunga. Kung wala ang kaliwa’t kanang bulungan, hindi pagkakamalang hindi sila galing sa iisang laman.

Mangiyak-ngiyak na ako sa badtrip dahil sa mga nangyayari nang masilayan ko sa eskinita kung saan kami naglalaro na dumarating ang mommy ko. Kahit pa may tanong ako kung bakit parang mas maaga sa lagi niyang uwi, sinalubong ko siya ng higpit ng aking yakap. Halos madapa-dapa pa ang mga paa ko sa pagmamadali. Iniabot niya noon ang isang bagong-bago’t nakaplastik pang Jollibee stuffed toy! Pulang-pula, ang lambot, ang sarap-sarap pisil-pisilin. Ang ningning-ningning pa ng mga mata ng bubuyog na laruang yakap-yakap ko. Hindi na alintana ng isip ko ang pikon at inis sa ilang beses na paghulagpos o pagbitiw ng bola

sa mga kamay ko sa pagbabasketbol namin ni Matt. Unti-unting natuyo ang noo'y mahuhulog nang mga luha. Nandiyan pa ang mommy ko, iyon ang mahalaga. Niyakap niya ako at kinumusta. Kumain na raw ba ako. Sa gitna ng pawis, hingal, pagkasabik, lungkot, at mga tanong, naisip ko: ang yakap ng aking ina at lahat ng mga may pakialam sa akin ang hinding-hindi ko hahayaang mawala't makahulagpos sa mga kamay ko. Anuman ang mangyari. Sana sa lahat ng pipiliin kong mahalín ay mapanghawakan ko iyon. Matindigan. At alam kong hindi iyon sikreto sa mga tunay na nakakilala sa akin.

BABALA

Sa Japanese anime movie na *Your Name*, sinabi ng bidang lalaki na si Taki na marahil ang dahilan ng pagpapalit nila ng katawan ay para mabigyang-babala ang lugar ni Mitsuha (babaeng kabahagi niya sa switch), sa delubiyong hatid ng paparating na kometa. Sumikat ang nasabing pelikula (na naging highest grossing Japanese film noong 2016) dahil sa pinaka-conflict nito, ang notion ng body swap, na hindi naman na bago sa mga manonood, lalo pa't marami na ring anime films na may ganitong tema, at siyempre, sa Hollywood din. Noong nagbibinata ako'y napanood ko rin ang Tagalized version ng 2010 South Korean TV Series na *Secret Garden*, at dito siguro unang umiral sa akin ang kakaibang idea, ang pakiramdam, at ang maaaring mabago sa aking buhay; kahit pa sa weirdest na posibilidad na iyon.

Ang iniisip ko, paano kung paggising ko sa katawan ng babaeng pinakamamahal ko, mapunta ako sa oras at sandaling pinag-iisipan niya kung tatapusin na niya ang lahat sa kanila ng dating karelasyon? Estranghero ako sa buong-buong detalye, at hindi ako ang tipong mag-uusisa; kahit pa parang natural naman na ata sa taong bumuo ng tulay kapag 'sintayog ng mga bundok at sinlalim ng dagat ang 'di mo maunawaan. Makikita ko ang kaisa-isa nilang anak na babae na maaaring magdusa sa desisyon ng mga magulang, at batay sa pagkakakilala ko sa kaniya, alam kong huling-huling straw na iyon na maaari niyang bunutin, bago gumawa ng anumang drastikong hakbang na magpapabago ng kaniyang kapalaran.

Ang gagawin ko ba, halimbawa, sasabihin ko sa kanya ang mga susunod na mangyayari: ang tsismisan, ang mga haka-

haka ng mga tao, ang lagi nang tatak lalo na sa babae kapag nakipaghiwalay at nasa ilalim pa ng matrimonya ng kasal? Kilala ko siya, katahimikan ang madalas niyang sagot sa mga bagay, hangga't hindi siya labis-labis na naaapektuhan, hangga't hindi nadadamay ang kaniyang mga mahal sa buhay. Isang gabing magkakuwentuhan kami, bigla niyang nasabi: “kaya siguro ako tahimik, ‘no?’” Ngiti at tango lang ang magiging tugon ko para sabihing, oo, dahil sa mga pinagdaanan mo.

Sa pagbababala, kahit pa minsa'y may negatibong konotasyon, naniniwala akong sinasabi naman talaga nang may malinis munang hangarin o intensiyon. Pero sa pagkakataong iyon, magiging tapat ba ako sa sarili na ayusin ang ugnayan nila ng dati niya, maging buo ang kanilang pamilya, kahit pa mangahulugan iyon na imposible nang mangyari ang sa amin? Mag-change course ang dapat sana'y personal history na pagsasamahan naming dalawa, o ng magiging pamilya rin namin sa hinaharap? Ayokong magpaipokrito, gusto kong maging makasarili. Baka gatungan ko pa nang todo ang sitwasyon, magsimula ng apoy hanggang sa maabo ang anumang natitira pa sa kanilang ugnayan. Pero kung siya mismo, bilang babae, bilang ina, bilang tao ang nagdesisyong tama na, ayaw na niya, gusto na niyang lumaya...wala akong magagawa roon. Natutuhan ko sa pagiging bahagi ng kilusang pangmag-aaral noon ang halaga ng pagtangan sa sariling desisyon at/o paniniwala. Gaano man ito nakakalito sa simula at nakadudurog sa huli. Na integral ang pagsalungat, gaano man kahirap ang maaaring ibunga nito sa hinaharap. Ang kuwento ni Matt, ang pagpili sa kaniya ng mga tumayong magulang. Ang pagsulong ng aking nanay sa araw-araw, maitawid lang ang buhay naming dalawa. Ang hindi

kailanman dapat pamarisang tiyahin, dahil hindi dapat natin inilalagay sa ating mga kamay ang buhay ninuman, gaano man natin tinitingnang kamakapangyarihan ang mga ito.

Kaya naman, anumang suliranin ang harapin, o may kometa mang paparating, ang magagawa ko na lamang ay samahan siya sa pagtindig. Doon ko siya higit na minamahal, sa pamamagitan ng mga bagay na pinipili niyang panindigan, anuman ang posibleng kahinatnan noon.

Ang totoo, sa lahat-lahat ng mga pagnanais na ito, siya ang higit na gusto kong maintindihan kapag ako naman na ang nasa kaniyang katawan. Kapag napasusunod ko na ang kamay niya't braso, binti at mga paa. Kapag kaya ko nang lumuha sa pamamagitan ng kaniyang mga mata. Kapag kamalayan ko na ang dumadaloy sa bawat himaymay ng kaniyang pag-iral. Sana, hindi na lamang payak na switch ang mangyari, higit at tunay na pag-unawa sa isa't isa, sa magagaan o mabibigat mang bagay sa kasaysayan ng aming mga pagkatao. Sana'y hindi lamang kami magpalit, kundi maging isa kaming dalawa bilang iisang laman, iisang kaluluwa.